

ATATÜRK'Ü ANLAMAK *

İFFET ASLAN

Türk Tarih Kurumunun sayın yöneticileri, üyeleri ve değerli konukları: Hepinizi saygı ile selâmlarım.

Sözlerime başlamadan önce, Atatürk'ün 100. doğum yıl dönümünün anılmasına ayrılmış bulunan bu yılın konuşmaları dizisi içinde, Atatürk'ün kurduğu bu kutsal kürsüde, bana da söz hakkı tanınmış olmasını büyük bir onur kabul ettiğimi belirtmek ve beni dinlemek üzere lüfen buraya kadar zahmet ettiğiniz için, hepinize teşekkürlerimi sunmak isterim.

“Atatürk'ü Anlamak” adını taşıyan bu konuşmamın çerçevesini belirlemeye çalıştığım sıralarda, tanımadığım fakat belki bu gün burada bulunan bir sayın ilgili, beni telefonla aradı. Kurumun basılı programından ‘Atatürk'ü Anlamak’ adını taşıyan bir konuşma yapacağımı öğrendiğinden söz ederek, Atatürk'ü anlamak mümkün mü? Büyük adamları anlamak iddiası, aynı derecede büyüklük iddia etmek değil midir? şeklinde bir soru yöneltti:

Kendisine bu görüşe katılmadığımı söyledim. Fakat bunu bir uyarı kabul ederek, hemen, konuya bu noktadan girmeğe karar verdim.

Şöyle düşünüyorum:

Büyük adamlar anlaşılabilir görüşünü, mistik bir yaklaşım kabul edebiliriz. Ama o zaman, herhangi bir insanı anlamanın da zor olduğunu, insan ruhunun kolay erişilebilir olmadığını teslim etmek gerekir.

Bu görüşü işlemiş pek çok yazar vardır. Bazıları çok başarılı eserler vermişlerdir. Bana ters düşmez bu yazarlar. Kimini ilgiyle zevkle ve yararlanarak okumuşumdur. Ama bu konuşmanın konuya bakış açısı çok farklı. Ben bu çalışmaya girerken, Atatürk'ün benliğini oluşturan tohumu ve mayayı bulup açıklamak, kişiliğini oluşturan dokuyu ortaya çıkarmak, yada ruhunun derinliklerinde saklı sırları saptayıp sergilemek gibi bir amaç gütmедim.

* Bu konferans, Atatürk Yıllık Konferanslarının XIX. dizisinde 20 Mart 1981 günü verilmiştir.

Doğu kültürleri, ünlü insanlarla bu açıdan çok ilgilenir. Sebepleri vardır bunun. Ayrıca, Atatürk'ün bu açıdan, insan yapısı, kişilik özellikleri açısından, sihirli bir çekiciliği vardır. Atatürk'ü konu edinmiş, yazarların pek çoğu kendilerini bu çekiciliğin etkisinden kurtaramamışlardır. Olayları anlatırken bir de bakarsınız, kişiliğini sıfatlamaktadırlar. Bu konuşmanın konusu ise, kesinlikle Atatürk'ün insan yönü, öz kişiliği değil: Toplumsal kişiliği. Buna Atatürk Olayı da diyebiliriz. Yani Atatürk'ü insanda değil ,eylemlerinde arayacağız.

Ancak, yapılan uyarıyla, Atatürk'ü bu açıdan da anlamının mümkün olmayacağı söylenmek, yada, benim gibi sıradan bir vatandaşın Atatürk Olayını anlamak amacıyla ortaya çıkması yerilmek istenmiş ise, bu yaklaşımı yanlış bulduğumu belirtmek isterim. Ben tersine inanırım.

Atatürk bir toplum adamıdır. Toplumların sahip çıktığı insanlar ise, anlaşıldıkları ölçüde büyüktürler. Anlaşıldıkları sürece büyüktürler. Kitlelerin, sade insanların, sokaktaki adamın gözünde anlamlarını yitirdiler mi, ölürlükler. Anlamlarını yitirmekle ölürlükler. Kalıplaştırılmış olsalar ve o kalıplarda daha bir süre yaşamış gibi görünsele bile. Ölümsüzler için, hiç kuşkusuz, ölümlerin en acısı budur.

Atatürk, Türk milletinin pek büyük bir evladıdır. Türkiye'nin sınırlarını aşan bir toplumsal kişiliğe sahiptir. Onu bu toplumsal kişiliği ile anlamağa çalışmak, ona asgari borcumuzdur. Ayrıca, ondan hala yararlanabilmenin tek yoludur. Bu çalışma, bu tür düşüncelerin ürünüdür.

Ancak, Atatürk olayı çok boyutlu bir olaydır. Bu boyutlar her yönden incelenmelidir. Günün değer ölçülerinin ışığında incelenmelidir. Böyle bir çalışmayı ise, bir konuşmaya sığdırmak tabii ki olanaksızdır. Ben, bugün burada, olayın sadece iki boyuttaki genel görünümü ne ilişkin izlenimlerimi dikkatlerinize sunmağa çalışacağım.

Bunu da, olayı oluşturan ayrıntılar kümelerinin doruk noktalarından sekerekten ilerliyerek yapmak zorundayım. Fakat seçtiğim ayrıntı kümelerinin tepelerini birleştiren doğrunun, vardığım sonuçlara çıkan dümdüz bir yol oluşturduğuna, katılacağımızı ümid ederim.

. . .

Toplumsal yaşamı bakımından kısacık bir ömürdür, Atatürk'ünki. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile başlar, 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrılışı ile biter. Toplam yirmi yıl bile değil.

Başlangıcını kendi saptamıştır. Nasıl bir ortamda toplum sahnesine çıktığını da yine kendi diliyle, belirtmiştir. Büyük eseri, NUTUK, birinci dünya savaşında yenilgiye uğrayan tarafta bulunan Osmanlı Devletinin, 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzaladığı ağır mutareke sonucu, yabancıların Türkiye'yi işgale başlaması üzerine aldığı, Anadolu'ya geçmek kararı uyarınca, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile başlar.

Nutkun, böyle bir olay ile başlaması, Atatürk Olayının daha ilk baştan bir dünya olayı olmasının gereğidir. 19 Mayıs 1919'günü, geleceğin Atatürk'ü sadece Samsun'a çıkmış değildir: Dünya sahnesine çıkmıştır. Bununla, sadece ülkesinin bir dünya savaşından henüz çıkmış bulunması sonucu olarak, onun adına, bir kaç ülkeyi birden ilgilendiren ilişkilere taraf olmuştur demek istemiyorum. Bu ilişkilerin sonucu olarak, daha önceki dünya ile daha sonraki dünya arasında büyük farkların meydana geldiğini ve bunda Atatürk'ün önemli payı olduğunu vurgulamak istiyorum.

Atatürk, iki dünya savaşı arasının adamıdır. Birinci savaştan önceki dünya ile, ikinci savaştan sonraki dünya arasında büyük farklar vardır. Atatürk'ün izlerini taşır bu farklar. Atatürk Olayı, bir dünya olayı olduğu için de, önce dışa dönük boyutta incelenmesi gerekir.

Olayın öyküsü şöyledir:

Birinci Dünya savaşı, batı ülkeleri arasında süren ve başlangıcı, kapitalist üretketsel düzenin –kapitalist ekonominin– tomurcuklanmağa yüz tuttuğu 200 yıl öncelerine dayanan sömürge yarışının sonucudur.

Bu yarışa geç katılan, fakat 20. yüzyılın başlarında üretim gücü artık kabına sığmasını engelliyecek kadar gelişmiş bulunan Almanya'nın, konu ile ilgili özel deyim ile, 'güneşin altında kendine daha lâyık bir yer istemesi', yarışın başını çeken öteki sömürgeci devletlerin ise, üstünlüklerini zayıflatacak her hangi bir ülkeye gözaçtırmak niyetinde olmayışları, 1914'te aralarında bir dünya savaşı çıkmasına yol açmıştır.

Dört yıl süren çatışma sonunda Almanya, tek kelimeyle, tepelenmiştir. Ve, 28 Haziran 1919 tarihli Versay Antlaşması ile, bir daha başını kaldıramamasını öngüren ağırlıkta tazminatlar ödemekle yükümlü kılınmıştır. Ayrıca, bu zafer, galip sömürgeci devletlere nice

zamandır kullandıkları bir fırsat ta kazandırmıştır. Osmanlı ülkesini yağma etmek fırsatını. Çünkü, daha önce davranan Almanya hile yaparak, Osmanlı Devletinin bu savaşa kendi tarafından katılmasını sağlamayı başarmıştır. Sonunda, Almanya mağlup olup teslim olunca da, Osmanlılar da mağlup sayılmıştır. Sömürgeci devletlerin keyfine diyecek yoktur.

Birinci dünya savaşı patlak verdiği sırada ise, Osmanlı ülkesi bir sömürge değildir ama, bütün sömürgecilerin birden at oynattıkları ve hepsinin ayrı ayrı ağızını sulandıran alandır. Osmanlıyı hile yaparak kendi tarafından bu savaşa sürüklemeyi başaran Almanyanın amacı da, sonunda Osmanlı ülkesini tümüyle kendi açık egemenliği altına alabilmekten başka bir şey değildir. Almanya yenik düşünce, aynı hırs öteki sömürgeci ülkeleri yanıp tutuşturmağa başlamıştır. Son Osmanlı hükümetine imzalatmayı başardıkları Sevr Antlaşması bunun belgesidir.

Kapitalizm öncesi ise, Osmanlı ülkesi, dünyanın en zengin en müreffeh, en uygar ülkesidir. Dolayısıyla da, batı ülkeleri için öteden beri bir tahrik unsuru olmuştur. Üstelik, Müslüman bir ülkedir. Ve bütün batı ülkelerini gözetimi altında bulunduran Hıristiyan kilisesinin grurunu kırmış bir ülkedir. Çünkü, Osmanlı topraklarında yaşayan nüfusun önemli bir kısmı Hıristiyandır. Fakat yüzyıllar boyu, batı ülkelerinin elinden bu durumu içlerine sindirmekten başka bir şey gelmemiştir. Çünkü Osmanlılar, kapitalizm öncesi döneminin yalnız en gelişmiş ve en verimli ürettüketsel düzenine değil, aynı zamanda en ileri yönetim düzenine de sahiptir.

Bu düzenler, yüzyılların deneyimi ile olgunlaşmış geniş kurumlara dayanmaktadır. Bu kurumların çevrelerinde, köklü çıkarlar oluşmuştur. Bütün yerleşmiş çıkarlar gibi, bunlar da, giderek her türlü yeniliğe, değişikliğe karşı hale gelmiştir. Üstelik yüzyıllar süren üstünlüğün, rakipsizliğin, gevşekliği içindedir Osmanlılar. İş işten geçinceye kadar, batıda tomurcuklanıp gelişen kapitalizmin farkına bile varmamışlardır. Silahlı Kuvvetlerinin üstünlüğüne olan güvenleri içinde, sınırlarının hemen ötesinde ne tür bir tehlikenin gelişmekte olduğunu görememişlerdir.

Kapitalizm, bütün dinlerin ve ahlak sistemlerinin yasakladığını serbest bırakan, kuşaklar sonra Adem Smith'in tanımladığı gibi 'İnsanlara kazanma hırsıyla, öz çıkarları peşinde istediklerince koşmak

özgürlüğünü' tanıyan bir düzendir. Orta çağların kapandığı sıralarda tomurcuklanan kapitalizm, önce sanayi devrimini gerçekleştiren ülkelerde kök salmış ve bir yandan üretkenliğin hızla artmasına yol açarken, öte yandan insanları emeğini satarak geçinenler ile, satın aldığı emeği işleterek geçinenler olmak üzere, iki temel sınıfa ayırmıştır. Bu gelişme, giderek insan davranışlarında çağımızda atomun patlaması sonucu fizik alanında görülen bir enerji patlamasına yol açmıştır.

Emperyalizm, kapitalizmin dışa dönük yüzüdür. Emperyalizmin gelişmesi de giderek dünyanın bütün ülkelerinin, sömürgeciler ve sömürgeler olarak iki sınıfa ayrılmasına yol açmıştır.

Sevr antlaşması, emperyalizmin doruk noktasıdır. Uygulanabilmiş olsaydı, kapitalizm öncesindeki dönemin en gelişmiş ülkesi de, emperyalizme yenik düşmüş olacaktı. Ve, sömürgeciler ortaklığının gözlerine kestirdikleri her yeri işgal etme hırsları daha da kamçılana-caktı. Böylesi bir zafer, aynı zamanda, Hıristiyanlığın İslam üzerinde mutlak üstünlük sağladığı şeklinde yorumlanacaktı. Birinci dünya savaşından muzaffer çıkan sömürgeci devletlerin, bir de Yunanlıları Anadolu'ya saldırtmaları, Ermenileri ayaklandırmaları, dünya haritasını kendi gururlarını okşayacak şekilde yeniden çizmek emellerini de sergilemekteydi.

Ama olmadı. Atatürk bu düşü yıldı. Sevr'e karşı çıktı. 'Ya bağımsızlık - ya ölüm' çağrısıyla başlattığı Milli Kurtuluş hareketini başarıya ulaştırarak, iradesini sömürgecilere kabul ettirdi.

Atatürk bu çıkışı ile yalnız 'Misakı Milli' sınırları içindeki Türk vatanını sömürgecilerin pencesinden kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda emperyalizmin belini bükmeyi başarmıştır. Birinci dünya savaşı başına kadar serpilip yayılan emperyalizm, bu savaştan sonra gerilemeye yüz tutmuştur. Bu gerilme, Sevr Antlaşmasının sömürgeci devletlerin boğazına takıldığı günden başlamıştır. Sevr yağmasına karşı çıkan Milli Kurtuluş hareketinin başarıya ulaşması bunun kanıtıdır.

Dünya tarihi açısından, Sevr'in emperyalist devletlerin kursağında kalmasının önemi, Fatih Sultan Mehmet karşısında Bizans'ın düşmesinden daha az değildir. İkisi de bir tarih döneminin kapanıp yeni bir tarih döneminin açılışının simgesi olmuştur. Klasik emperyalizm devri, Sevr'in geri tepmesiyle sona ermiştir. Atatürk olayını bir dünya olayını yapan bu gerçektir.

Ancak, klasik emperyalizmin belinin büküldüğü daha bir süre su yüzüne çıkmamıştır. Bunun için aradan ikinci bir dünya savaşının geçmesi gerekmiştir. Buna, yine Almanya sebep olmuştur. Bir süre sonra Versay Antlaşmasını yırtan Almanya'nın yine, 'güneşin altında kendine layık bir yer isteme' hırsını yenememesi, buna yol açmıştır. Ancak bu ikinci dünya savaşından sonradır ki, Atatürk'ün çok önceden dile getirdiği gibi, 'Mazlum Milletlerin' birbirinin ardandan uyanıp Milli Kurtuluş hareketlerine giriştikleri görülmüştür. Bu hareketlerin başarıya ulaşması sonucu olarak ta, sömürgeci devletlerin bayrakları, birbirlerinin ardından Mazlum Milletlerin ülkelerindeki gönderlerden indirilmeğe başlamıştır. Ve, batı ülkelerinin "Devleti Muazzama" şöhretini yaşadıkları günler tarihe gömülmeğe yüz tutmuştur.

Bu gelişmeyi başlatan Atatürk Olaydır. Ama Atatürk'ün hareket noktası bunu başarmak, Emperyalizmi dize getirmek değildir. Ülkesini ve milletini yabancı saldırısından kurtarmaktadır. Sevr yağmasına karşı isyandır. Çünkü Sevr bir yüz karasıdır. Ama sadece, çaresizlik içinde bunu imzalayan taraf için değil, aynı zamanda ve daha büyük ölçüsünde, imzalatan taraf için de yüz karasıdır. Emperyalizmin, gözü dönmüşlüğün en açık seçik belgesidir Sevr.

Atatürk, bu haykırışın adamıdır. Milletinin var olma ve bağımsız yaşama hakkını dünyaya kabul ettirmek için harekete geçmiştir.

Güç kaynağı ise, ne kapitalizme karşı besklenen bir kin duygusu, ne de emperyalizmden öç alma isteğidir. 'Hürriyet ve İstiklâl benim karakterimdir'. der. 'Kendimde bu sıfatların varlığını iddia edebilmek için ,milletimin de aynı sıfatlara sahip olmasını temel koşul bilirim'. der. 'Milletin ve memleketin çıkarları gerektirdiğinde, insanlığı oluşturan milletlerin her biriyle, uygarlık gereği olarak dostluk ve siyaset ilişkilerini büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak, benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir millet, bu isteğinden vaz gecinceye kadar amansız düşmanıyım. 'der. Başarıya ulaşır ulaşmaz, iç ve dış politikasının temel öğelerini ise, şu özdeyişle belirtir.' Yurtta barış - Dünyada Barış'.

Atatürk'ün güç kaynağı insan saygınlığına ve milletlerin var olma hakkına olan inancıdır. Özgürlük - Bağımsızlık - ve Barış içinde bir yaşam özlemidir.

Atatürk'ün bu tutumunun çok geniş sonuçları olmuştur. Her şeyden önce ilk örneğini verdiği kapitalist sömürgeciliğe karşı milli

kurtuluş hareketleri, dünya kamu oyunca, kutsal hareketler olarak kabul edilmiştir.

Sonra da, savunduğu ilkelerin her biri, tek tek, uluslararası ilişkilerin gündemine gelmiş ve uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmağa başlamıştır. Bu gün bile, bu ilkelerin uygulanma alanlarının genişletilmesi çabası sürdürülmektedir. Bu amaçla çeşitli uluslararası kurumlar oluşturulmuştur.

Atatürk, savunduğu ilkelere uygulamada da bağlı olduğunu çeşitli fırsatlarla ispat etmiştir. Silahlı zaferlerle korumayı başardığı milli egemenliği, uluslararası ilişkilerde hep barışı egemen kılmak için kullanmıştır. Milletlerin silahlı çatışma yoluyla hak aramaktan vaz geçmesi amacıyla uluslararası bir örgüt kurulmasını öngören 1928 tarihli, Amerikalı Kellop'un önerisini ilk imzalayan devlet, Atatürk Türkiye'sidir. Atatürk ikili ilişkilerde de barışın esas alınması adına, Türkleri ortadan kaldırmak, yada yurtlarından atmak emeliyle görülmemiş taşkınlıklarda bulunan düşmanlarına bile, elini uzatıp dostluk kurmaktan geri kalmamıştır.

Dışa dönük boyutta Atatürk'ü anlamak bütün bu açıları içeren çalışmalar gerektirir. Atatürk bu açılardan henüz pek değerlendirilmiş değildir. Batıdan böyle bir değerlendirme yapması beklenemez, tabii. Batının işine gelmez bu. Biz ise, bu güne değin, galiba sadece belgelerin derlenmesi dönemini yaşadık. Doğaldır bu. Olaya henüz çok yakınız. Mum dibine ışık vermez derler. Ama doğumunun 100. yıl dönümünün kutlanması, Atatürk olayını bütün boyutlarda, bu günün nün değer ölçülerine vurarak yeniden anlamak yönünde ciddi çalışmaların nihayet başlamasına vesile olur ve bu çalışmalar Atatürk ile ilgili önümüzdeki bir başka önemli yıl dönümüne, aramızdan ayrılışının 50. yıldönümüne yetiştirilebilirse, kazancımız yine de büyük olur.

* * *

İçer dönük boyutta Atatürk'ü anlamak çabası da, çok ilginç bir öykünün izlenip incelenmesini gerektirmektedir. Kuş bakışıyla şöyle başlayıp gelişen bir öyküdür bu.

Atatürk'ün içer dönük amaçlarının ne olduğu konusunda bir tartışma yoktur. Çünkü Atatürk bunları kendisi, sık sık açıklamıştır. Halkın malı olmuş deyim ile bu, 'ülkenin ve milletin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması ve ötesine geçmesidir'. Bu bütün milletin sahip çıktığı bir amaçtır.

Atatürk'ün iç politikaya ilişkin bütün eylemleri, bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olmuştur. Bu konuda ne bir taviz vermiştir, ne de bir sapmada bulunmuştur. Amacın gerçekleştirilmesine ilişkin yöntemleri ise, karşılaştığı sorunları uygulamada çözüme bağlayarak geliştirmiştir.

Bunun bir sebebi, hiç kuşkusuz. Atatürk'ün bir eylem adamı oluşudur. Ama, bir başka sebebi daha olduğu görülmektedir. Bu şöyle özetlenebilir:

Atatürk uygarlık aşığıdır ve öteden beri uygarlığı temsil eden bir milletin evladı olmak gururuna sahiptir. Ama, görmekte ve teslim etmektedir ki, yaşadığı günlerde, çağdaş uygarlığı temsil eden kendi ülkesi değil, batı ülkeleridir. Ancak, Atatürk batı uygarlığının yetersizliklerinin ve kusurlarının da farkındadır. İnsanların nice felaketlerine, ne tür ezilmelerine sebep olduğunu çok iyi bilmektedir. Ve bunda yalnız değildir. Örneğin, devrin en büyük Türk şairlerinden biri, Mehmet Akif, batıdan, 'tek dişi kalmış bir canavar' olarak bahsedebilmektedir.

Kaldı ki, özgürlük ve egemenlik savaşı vermiş bir kimseye, batıdaki düzeni veya herhangi başka bir düzeni olduğu gibi kabul etmek, kopya etmek, ters düşer. Çünkü, zorla değilse de gönüllü olarak teslimiyet anlamına gelir bu. Atatürk, bunu ve sonuçlarını çok iyi bilecek kadar tarihi eskilere uzanan bir milletin evladıdır. Hiç kuşkusuz bu tür düşünceler sonucu, bu alanda da kendi yolunu kendi çizmek kararına vardığı görülür. Yöntemlerini, karşılaştığı sorunları uygulamada çözümleyerek geliştirmekten yanadır. Halkın kültürüne ve değer ölçülerine en uygun yöntemlerini bulabilmek için de, düşüncelerini önce çevresindekilerle uzun uzadıya tartıştıktan sonra uygulamaya koyarak oluşturmuştur. Sonra da, bu yöntemleri altı ilke halinde belirlemiştir. Bunların bilinen düzenlerden hiç birine benzemediğini söyleyenlere de, 'Biz bize benzeriz.' yanıtını vererek, neyin peşinde olduğunu açıklamıştır.

Söz konusu ilkeler hep bildiğimiz gibi, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Lâyetlik, Devrimcilik, Halkçılık ve Devletçilik", tir.

Kaynakların incelemesinden anlaşıldığına göre bu ilkeler şöyle olmuştur:

Atatürk'ün ilk sorunu, yabancı işgaline karşı direniş örgütlemek olmuştur. Bu işe giriştiği andan başlayarak dilinden millet ve halk

sözcüklerinin düşmediği görülür. O tarihlerde bunlar Atatürk'ün dilinde birbirlerini tamamlayan, birbirlerinde özdeşleşen kavramlardır. Yabancı işgaline karşı kimlerin adına özürlük ve bağımsızlık savaşına çıkıldığını tanımlar. Atatürk'ün örgütlediği ve başına geçtiği bir halk hareketidir: Bu milli amaçlar güden bir halk hareketidir.

Atatürk NUTUK'ta açıkça belirttiği gibi, ülkesini yabancı işalinden kurtarmak üzere yola çıktığı ilk günden beri devletin kimliğini temelinden değiştirmek gereğini, 'yüreğinde bir milli sır' gibi saklamıştır. Ve, Atatürk'ün önderliğinde 1919'da var olma ve özgür yaşama hakkına sahip çıkan millet, 1923'te Cumhuriyeti kurmuş, 1924'te halifeliği kaldırmış, 1928'de de lâiyikliğı kabul edilmiştir.

Devlet artık lâiyik bir Cumhuriyettir. Tanrısal buyrukların değil, Milletin egemenliğindedir. Millet, ne Osmanlı soyu ne de İslam ümmettidir; tüm yurttaşlardan oluşmaktadır.

Atatürk, bütün bunları beş on yıl gibi kısacık bir süreye sığdırmıştır. Bağımsızlık savaşını başarıya ulaştırdıktan sonra saltanatların en köklüsünün pencesinden, Tanrısal düzenlerin en güçlücünün egemenliğinden, Türk Milletini, yağdan kıl çekercesine bir incelikle çekip kurtararak, yepyeni bir kimliğe ve devlete kavuşturmuştur.

Bu bir destandır. Yaşanmış, fakat hala Atatürk'ün kendi nutku dışında yazıya geçmemiş bir destandır. Henüz bu günün değer ölçülerinin ışığında incelenip değerlendirilmiş değildir. Bu konularda öncü olan Avrupa ülkelerinde ise, bu aşamalar yüz yıllar almış ve milyonlarca insanın canına mal olmuştur.

Atatürk'ün belirlediği ilkelerin ilk üçü bu aşamaları tanımlar. Günümüzde bu ilkeler tartışma konusu değildir. Başka ülkelerle kıyaslanınca, gerçekleştirildikleri sırada da önemli tartışmalara yol açtıkları söylenemez. Cumhuriyete karşı direniş, Nutuk'ta belirtildiğinden ileri gitmemiştir. Çünkü Osmanlılarda gerçek bir soylular sınıfı hiç olmamıştır: Makam imtiyazı vardır, sınıf iktiyazı yoktur.

Kabulu sırasında çok büyük endişe kaynağı olan lâiyiklik ise, son zamanların maceracı politikacıların deneyimleriyle de ortaya çıktığı gibi, halk tarafından sanıldığından fazla benimsenmiştir. Kanımca lâiyiklik, öteden beri çeşitli dinlerin izleyicilerini bir arada barındırmış olan bu topraklarda, inanç özgürlüğüne saygının, halk arasında köklü bir eğilim olduğunun ortaya çıkmasına yaramıştır. Türkiyede artık dinin, islamın, devlet işlerine esas alınmasını öngören

“irtica hortlaması” diye bir tehlike olamaz. Böyle bir tehlikeyi besleyebilecek çıkar odakları ortadan çoktan kalkmıştır.

Ancak, tehlikeli macaralara alet edilebilecek bir eğitim boşluğu, ne yazık ki, vardır. Bu tehlike son zamanlarda lâyetlik konusu ile değil ama, milliyetçilik kavramıyla ilgili olarak yaratılan yapay tartışmada kendini göstermiştir.

Tartışmalar yapaydır, çünkü, gerçek kavga Atatürk’ün tanımladığı milliyetçilikle ilgili değildir. Atatürk’ün tanımladığı milliyetçilik, yurtdaşa toplumsal kimlik sağlayan bir kavramdır. Ve onu, hem bu yurdun, hem de bu topraklarda yaşayan insanların uzun tarihine mirasçı kılan bir kavramdır. Bu mirasın neleri kapsadığını, nice zengin olduğunu bilip te, onu reddetmekten yana olacak kimse düşünülemez. Zaten, başka kavramların kavgasını yaparken kalkan olarak kullanılmak istenmesine de, bu bilgi yol açmıştır. Böyle kötüye kullanılması olanağı ortadan kalktığı zaman –ki, bu bir eğitim meselesidir, tarih eğitimi meselesidir– bu ülke halkının tümüyle, Atatürk’ün tanımladığı kadar sağlıklı bir milliyetçiliğe, bağımsızlık savaşı günlerinde olduğu kadar içtenlikle sahip çıktıkları görülecektir.

Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Lâyetlik ilkelerinin her biri çok büyük aşamaların simgeleridir. Türkiyede pek uzun bir geçmişleri olmamakla birlikte artık halkın malı olmuşlardır. Atatürk’ün vasiyeti sözde kalmamıştır.

NUTUK, bu üç ilkeye ilişkin aşamaların ayrıntılarıyla gerçekleştirilme öyküsüdür. Devrimcilik, Halkçılık ve Devletçilikten oluşan öteki üçü de, ilk üçle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi programına alınmış olduklarına göre, Nutuk yazılırken belirlenmiş bulunuyorlardı. Fakat bu yapıtta işlenmiş değerlerdir. Acaba neden?

Ben, bu durumu şöyle yorumluyorum. 1927’de Atatürk’ün belirlediği altı ilkenin ilk üçünün kurumlaşması tamamlanmış, son üçünün tamamlanmamıştır. Bu yüzden Nutuk’ta bunların uygulanmasına ilişkin etraflı bilgi yoktur. Atatürk’ün bunları saptarken ne düşündüğünü nasıl düşündüğünü anlayabilmek için, öteki kaynaklardan yararlanmak gerekmektedir.

Bu ilkeler, bu gün de kurumlaşmış değildir. İlgili sorunları çözümleme yöntemleri hala tartışma konusudur. Fakat yalnız bizde değil, demokrasi düzeninin yürürlükte bulunduğu bütün ülkelerde, siyasi tartışma konularını, bu ilkelerle ilgili sorunların hangi yöntemlerle çözümleneceği oluşturmaktadır.

Söz konusu sorunlar ürettüketsel düzen ile ilgilidir: Kaynakların kullanılması, gelirin dağılımı, yatırımlarda öncelik, kalkınma yükünün vatandaşlar arasında eşitlikle paylaşılması, mülkiyet haklarının sınırları, sosyal güvenlik önlemleri gibi sorunlardır bunlar.

Devrimcilik, halkçılık, devletçilik ilkeleri, bu ve benzeri sorunlarla ilgili çözüm yollarından belirli bir takımının yönünü belirtmektedir.

Son zamanlarda, milliyetçilik kalkını ardında sürdürüldüğüne hep tanık olduğumuz tartışmalar da, aslında, bu üç ilke ile ilgilidir. Ortalığın göz gözü görmeyecek kadar toza dumana boğulmasının sebebi, tartışmaya taraf olanların bunu açıkta sürdürmekten kaçınmaları, kolay yoldan, duyguları sömürerek, adeta el altından sonuç almak istemeleridir. Oysa, yaşadığımız olaylarla sergilenmiştir ki, bu tutum, olumsuz olduğu kadar faydasızdır da. Vakit kaybedilmesinden, bir de titizlikle korunması gereken bir kurumun, demokrasi kurumunun yozlaştırılmasından başka bir işe yaramaz. Çünkü, artık Türkiyede, kurulu düzeni, kimseye çaktırmadan, ne bir adım ileri, ne de bir adım geri almak mümkündür. Siyasal bilinçleşme, buna olanak bırakmayacak kadar gelişmiştir. Bütün çevreler çıkarlarının farkında ve bunların savunma olanaklarının bilincindedir. Bu duruma memnun olmamız gerekir. Çünkü, çağdaşlaşma hamlemizin bu acıdan da başarıya ulaştığımız göstergesidir. Atatürk'ün açtığı yoldan yürüyerek daha da ileriye gidebilmemiz, yine onun yasalaştırdığı şu temel ilkeye bağlı kalmaktan şaşmamamızı gerektirir: 'Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir.'

Türk Milletinin Atatürk'ün saptadığı devrimcilik, halkçılık, ve devletçilik ilkelerini doğru anlayıp, doğru değerlendireceğinden, şüphe edilmesine ise, sebep yoktur: Yeter ki ilgili gerçekler açıkca bilgisine sunulsun ve açıkca oyu istensin.

Bu gerçekler şunlardır:

Devletin kurulması ve tüzel kişiliğinin belirlenmesiyle ilgili çalışmalar tamamlandıktan sonra Atatürk, daha önce de belirttiğim gibi, halkın çağdaş uygarlık düzeyine erişirilerek eziklikten kurtarılması ve ötesine geçmeğe hazırlanması için gereken önlemlerin alınmasıyla ilgilenmiştir. Karşı karşıya bulunduğu sorunları tek tek ele almakta ve uygulamada çözümlenmeğe çalışmaktadır. Bunlar, bu gün "kalkınma" dediğimiz çaba ile ilgili sorunlardır. Sosyal so-

runlardır. Ürettüketsel düzene ilişkin sorunlardır. Kimi alt yapı, kimi üst yapı sorunlarıdır. Çözümleri doğal olarak yenilik gerektirmektedir. İlk hamlede söz konusu olan çağdaş uygarlık düzeyine erişilmesidir. Ama Atatürk, daha ilerisini de öngörmektedir. Gerçek amaç, Türklerin uygarlık yarışında bir daha hiç geri kalmamalarıdır. Demek ki, devrimciliğe devam edilecektir. Atatürk'ün gününde açığı kapatmak amacı ile gerçekleştirilen birbirini izleyen devrimlerle, bir kuşağın ömrüne nice kuşaklar sığdırılmıştır. Türk'ün başa geçmesini güvence altına almak için bu hamlenin artık hiç gevşetilmemesi öngörülmektedir. Devrimcilik ilkesi, bu gerçeği ve gereği vurgulamaktadır.

El atılacak sorunların belli bir öncelik sırasıyla saptanması, alınacak önlemlerin bir ölçüye göre seçilmesi gerekmiştir. Atatürk baştan beri, halk adına, millet adına mücadele vermiştir. Önceleri bu iki deyim, dilinde eş anlamdadır. Sonra milleti, milliyetçiliğin içeriğini belirtmek üzere tanımlayınca, halkçılığı da, kalkınma çalışmalarında öncelikle ve özellikle gözetilecek yararı belirtmek için kullanmıştır.

Atatürk, "İmtiyazsız, sınıfsız bir millet" özlemi içindedir. Bu öz deyişi hiç dilinden düşürmez. Şu halde, kalkınma çalışmaları da öncelikle ve özellikle yurtdaşların tümüne hizmet götürecek nitelikte olacaktır. Halkçılık ilkesi bu kararı simgeler.

Devletçiliğin öyküsü ise kanımca şöyle:

Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine erişmenin bir üretim konusu olduğunun bilincindedir. Bir çok vesile ile bunu belirtmiştir. Milletlerin uygarlık düzeyinin üretim güçleriyle, teknik yetenekleriyle, ve halkın üretim çabasına katılma biçimiyle orantılı olduğunu bilir. Lozan Antlaşması, Türkiyeyi kapitülasyon boyunduruğundan kurtarmıştır. Yabancı sermaye sömürüsüne, kağıt üzerinde son verilmiştir. Fakat bunun uygulamada gerçekleştirilebilmesi için, eldeki olanaklar çok kısıtlıdır. Kalkınmak, sanayileşmek, hele hızlı kalkınmak, büyük bir özveri sorunudur. Üretileninin mümkün olduğunca büyük bir kısmının, yenmeyip yatırılmasını gerektirir. O sıradaki üretimi, milletin karnını doyurmağa ancak yeten bir ülkede, bu nasıl sağlanacaktır? Temel sorun budur.

Atatürk'ün önünde iki örnek vardır. Batı örneği ve 1917'den sonra kuzey komşumuz Sovyetlerde uygulanmağa başlanılan örnek.

Batıda, sanayileşmenin gerektirdiği sermaye birikimi, kişilerin kazanma hırsıyla öz çıkarları peşinde istediklerince koşmağa serbest bırakılmaları yoluyla sağlanmıştır. Bu yöntemle sanayileşme, yaklaşık ikiyüz yılda tamamlanmış, sosyal sonuç olarak da, daracacak bir zümre sermaye sahibi haline gelirken, kitlelerin proleterleşmesine; emeğini satmanın dışında bir geçim kaynağına sahip olmamasına yol açmıştır.

Sovyetlerde uygulanan örnekte ise, proleterya adına –geçimini emeğini satarak sağlayanlar adına – diktatörlüğünü ilan eden komünist partisine, milli hasılının ücret olarak dağıtılmasına karar verilen kısmının dışında ne kalırsa, kamu adına biriktirilen sermaye kabul edilip yatırımlara tahsis edilerek hızla sanayileşme yolu benimsenmiştir.

Atatürk, her iki düzenin temel öğelerini Türk gerçeklerine, kültürüne ve değer ölçülerine aykırı bularak reddedmiştir.

Kapitalizmin temel ögesi, ‘insaların kazanma hırsıyla kişisel çıkarları peşinde koşmakta serbest olmalarıdır’. Komünizmin temel ögesi ise, ‘öngörülen amaçlara proleteryanın diktatörlüğü yoluyla erişilmesidir.’

Hırsın ve çıkarın yüceltilmesi ters düşer Türk törelerine. Geniş kitlelerin proleterleştirilmesi de öyle; özellikle hızla proleterleşmesi söz konusu olan kitle köylüler olduğundan. ‘Köylü efendimizdir.’ diyen Atatürk bu yolu benimseyemezdi.

İstibdada karşı verilen mücadelelerle yoğrularak kişiliğini kazanmış olan bir kuşağın çocuğu ve daha önceki nice kuşakların mirascısı olan Atatürk için, her hangi bir diktatörlük türünün benimsenmesi de söz konusu olamazdı.

Atatürk, hiç kuşkusuz, bu tür düşüncelerin etkisi altında her iki örneği de reddederek, Türkiyenin sermaye birikimi sorununa, daha önce oluşturmuş olduğu ilkelerin ışığında yine Türk gerçeklerine dayalı çözüm aramış ve kendine özgü bir bileşim –sentez– oluşturarak, adını ‘Devletçilik’ koymuştur.

Bu bileşim, hiç bir yerde tam olarak tarif edilmiş değildir. Fakat çeşitli vesilelerle yapılan açıklamalar ve uygulamalar özellikle ortaya koymağa yetmektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Atatürk’ün oluşturduğu devletçilik planlı bir düzeni öngörmektedir. Ürettüketsel işlevlerin devletin önderliğinde geliştirilmesini

esas kabul etmektedir. Bunun için devleti, gerekli araştırmaları ve hazırlıkları yapmakla, akçal kurumları ve alt yapı tesislerini kurmakla yükümlü kılmaktadır. Ayrıca da, gerek vatandaşın gerek üretim kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere, devletin çeşitli işletmeler kurarak doğrudan üretim uğraşına katılmasını ve bunları destekliyecek her türlü üst, yan ve alt kuruluş ve kurumları oluşturmasını beklemektedir.

* * *

Atatürk'ün saptadığı altı ilke böyle oluşmuştur. Bu gün bile görülebildiği gibi, her biri ülkenin gerçek sorunlarına ve uygulamada bunlara çözüm götürmeğe en elverişli yöntemlere dayalıdır. Ancak, Atatürk bunları bir sistem içinde bütünleştirmiş değildir. Bu durum, o gün bu gün, kimileri için kıvanç, kimileri için kaygı kaynağı olmuştur. Çünkü, böylece değişik tanımlamalara açık bulunmaları kimilerinin umutlarına, kimilerinin de endişelerine sebep olmuştur.

Nitekim, çok partili düzene geçişimizden sonra bu ilkeler büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu dönemi simgeleyen, 'Millet plan değil pilav istiyor.' gibi beyanlar, hala kulaklardadır sanırım.

Bunu yadırgamamak lazım gelir. Bir ülkenin içinde çıkarlarının, herkez ile birlikte, devrimcilik, halkçılık, devletçilik ilkelerine uygun planlarla güvence altına alınabileceğine inananlar da, sadece kendi sofralarını donatacak pilavlara bağlı görenler de bulunacaktır, elbet. Mesele, gerçek tartışma konusunun açıkca ortaya konması ve tüm yurtdaşların oyuyla sonuca bağlanmasıdır. Geçmişte böyle yapılacağına, altı ilkenin sadece belirli bir partinin görüşlerini yansıttığı iddiası ortaya atılarak tartışmalar saptırıldığından, iş, bazı ilkelerin anayasadan çıkarılmasına kadar varmıştır. Fakat, bu güne değin, bu ilkelerin hiç biri uygulamadan sökülüp atılamamıştır. Olağan üstü dış baskılara rağmen, günümüzde de sökülüp atılamamaktadır. Çünkü, halâ hizmet sağlamaya, Türkiye'nin gereksinmelerine cevap vermeğe devam etmektedirler. Bu, Atatürk'ün ileri görüşlüğünün, şu yada bu doktrinin yöntemlerini izlemeğe değil, ülke gerçeklerinin gerektirdiklerini geliştirip oluşturmağa önem vermiş olmasının sonucudur.

* * *

Atatürk'ün saptamış olduğu bu ilkelerin, giderek, yalnız Türkiye için değil, hızla kalkınıp halkını eziklikten kurtarmak ve çağdaş uygarlık düzeyinde bir yaşama kavuşturmak amacına yönelik fakat demokrasiden yana olan bütün ülkeler için de, geçerli olduğu anlaşılmıştır. Bunun sonucu olarak, bu ilkeler kalkınmakta olan bir çok ülke tarafından benimsenmiştir. Daha sonraları, gelişmiş ülkelerin de, içine sürüklendikleri çok çetin bazı sorunlara çözüm ararken, bunlara benzer ilkeler oluşturdukları görülmüştür. Örneğin, ikinci dünya savaşı sonrası İngilteresinde Türkiye'nin devletciliğine çok yakın uygulamalar yürürlüğe konmuştur.

Bu bir raslantı değildir. Üretketsel düzen bilimi -iktisad bilimi- geliştikçe, Atatürk'ün saptadığı ilkelerin bir bütün oluşturduğunun ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

Ürettüketsel düzen biliminde, ikinci dünya savaşından sonra olağan üstü bir gelişme meydana gelmiştir. Buna, birinci dünya savaşından sonra kapitalist ülkelerin emeğini satmaktan başka bir geçim kaynağı olmayan milyonlara işsizlik, bir çok sermaye sahibine de iflas getiren bir bunalıma -1929'da başlayıp 1932'ye kadar süren Büyük Pazar Pörsümesi - great Deflation adı verilen bunalım- sürüklenmesi yol açmıştır. Gelişme, bu durumun nedenlerini araştırmağa ve çare bulmağa çalışan ürettüketsel düzen ile ilgili bilim adamlarının çalışmalarının sonucudur.

Bu çalışmaların öncüsü John Maynard Keynes'tir. Buluşlarıyla oluşturulmasına yol açtığı düzenin adı Refah Devletidir. Çok değişik sorunlara çözüm bulmak için çalışmağa koyulan Keynes'in kapitalist ülkelerin bunalımdan kurtuması için önerdiği yöntemler, ancak Atatürk'ün oluşturduğu ilkelerin benimsenmesi koşulu ile uygulanabilir niteliktedir. Buna göre Atatürk ilkelerinin oluşturduğu bütünün adı da, ancak Refak Devleti düzeni olabilir.

Atatürk'ün saptadığı ilkelere dayalı devlet ile Refah Devleti doktorinin ayrı zamanlarda ve biribirinden çok uzaklarda ortaya çıkmış olmasına bakıp, aynı bütünün ayrı yönlerden görünüşü olmayacağı sanmak yanlıştır. Kapitalizmin doktrinini de, kapitalist uygulamayı yürütenler geliştirmiş değildir. Ne Adam Smith, ne Keynes, ne de kapitalizmin günümüzdeki peygamberi Milton Friedman iş adamlarıdır. Doktrin ile uygulama, at başı ilerlemiş te değildir. İstim-doktrin- hep sonradan gelmiştir. Ayrıca ne doktrine, ne de uygulamaya

bir tek ülke sahip çıkabilir. Kömünizimde de durum değişik değildir. Marx, ile Lenin ayrı dünyaların adamlarıdır. Ayrıca, yapıtlarının ortaya çıktığı tarih esas alındığında, aralarında üç çeyrek yüzyıllık zaman farkı vardır.

Yaşam öyküsü ortaya koymaktadır ki, Atatürk dünyaya tarih yazmak yada talkın vermek için değil, tarih yapmak için gelmiştir. Kurduğu devlet ile Refah Devleti doktrininin ortak noktası, insan saygılığının, gerek kapitalizmin temel ögesi gereği, kazanma hırsıyla kişisel çıkarları pesinde istediklerince koşanların ayakları altında ezilmesi, gerek kominizmin temel ögesi gereği, sınıf diktatörlüğünün yoğunluğu içinde erimesi tehlikesine karşı, güvence altına alınmasını öngörmesidir.

* * *

İçeride dönük boyutta Atatürk'ü anlamak çabası, işte bu konuları gündeme getirmemektedir. Bu konular, günümüz dünyasının değer ölçüleriyle ilgilidir.

Atatürk'ün 100. doğum yıl dönümünü anma programlarının, Atatürk olayının bu değer ölçülerinin ışığında bütün boyutlarda incelenmesine yol açmasını ve bu çalışmaların önümüzdeki bir başka yıl dönümünde- Atatürk'ün aramızdan ayrılışının 50. yıl dönümüne kadar eserlerini vermesini umud ederim.

İlgilere, bu kürsüden bu yolda karar alınmasını önermek isterim. Bu, Atatürk'e asgari borcumuzdur: Ve, Atatürk'ten hala yararlanabilmenin tek yoludur.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkürlerimi sunarım.